

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ВАЛЮТАСЫ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ СЕМАНТИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАС ТҰРҒЫСЫНАН

¹А.К. Жолдубаева, ²Д.Р. Сапарова, ³А.М. Қадыралиева

АНДАТПА

Мақалада Қазақстан Республикасының ұлттық валютасының семантикалық мазмұнын қазақ қоғамының ұлттық бірегейлігінің көрнекі көрінісі ретінде талдау ұсынылған, оның мазмұнының өзгеруі теңге дизайнында пайдаланылатын ақша бейнелерінің өзгеруінен көрінеді (қағаз ақша мысалында). Зерттеудің өзектілігі дерексіз ақша стилистикасында бейнеленген Қазақстан Республикасының мәдениетін зерттеуге арналған ғылыми құралдарды кеңейтумен; құқықтық маңызы бар кезеңдерін пікірталас мәселелерін көрсететін бейнелерді талдау қажеттілігімен; сондай-ақ ұлттық валюта мысалында символдық бейненің әдіснамалық ресурстарын зерттеу мен көрнекі бейнелеуді сынақтан өткізумен айқындалады. Зерттеудің теориялық негізін семантика, семиотика, мәдени антропология, саясаттану, өнертану және тарих бойынша еңбектер құрайды. Зерттеу әдістемесі семиотикалық, мәдениеттану, салыстырмалы-тарихи және формальды-стилистикалық әдістердің үйлесіміне негізделген; нақтылаушы әдістер ретінде: семантикалық-бейнелі және семантикалық-функционалды тәсіл; жалпы ғылыми әдістер талдау, синтез, деректер арқылы ұсынылған. Зерттеудің негізгі нәтижелері келесі тұжырымдармен ұсынылған: Қазақстан Республикасының ұлттық валютасының семантикасы қазақ халқының әлеуметтік маңызы бар тәжірибесін сақтау және мұра ету шарты ретінде көрінеді; тұжырымдамалық тұрғыдан Қазақстан Республикасының Ұлттық валютасының дизайны қазақ халқының тарихи жолының негізгі мағыналық категорияларын айқын бейнелейді; Қазақстан Республикасының ұлттық валютасының дизайн тарихында ұзақ мерзімділігімен немесе қысқа мерзімділігімен ерекшеленетін бірқатар стильдік композициялар орын алады, бұл елдің ұлттық-мемлекеттік идеологиясының өзгеруімен және қазақ халқының этникалық бірегейлігін бейнелеу динамикасымен тікелей байланысты. Зерттеу барысында алынған нәтижелердің көпқырлылығы жоғары тәжірибеге бағдарланған перспективамен сипатталады, өйткені ол қазақ халқының ұлттық бірегейлігін семантикалық-бейнелі және семантикалық-функционалды тәсілдер тұрғысынан талдаудың әдіснамалық қырларын кеңейтеді, қазақстандық қағаз банкноттарының жобалауында қазақ тарихының мәдени-этникалық ақпаратын семантикалық бейнелеу тәсілдерін жүйелеуді қамтамасыз етеді, сондай-ақ қазақ халқының ұлттық-мәдени ерекшелігі туралы білімнің әлемдік ғылымға қосылатын ғылыми үлесін кеңейтуге ықпал етеді.

Түйін сөздер: семантика, ұлттық валюта, теңге дизайны, ақша бейнелерінің эволюциясы, қазақ мәдениеті, қазақ тарихы, тәуелсіздік.

¹ Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

² Астана халықаралық университеті, Астана, Қазақстан

³ М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

Автор-корреспондент:
Сапарова Д.Р.,
ajulazh@gmail.com

Мақаланың сілтемесі:

Жолдубаева А.К.,
Сапарова Д.Р.,
Қадыралиева А.М. Қазақстан Республикасының ұлттық валютасы туралы мәселеге семантикалық көзқарас тұрғысынан // Адам әлемі. – 2025. – №4 (103). – Б. 106-115.

К вопросу о национальной валюте Республики Казахстан с семантической точки зрения

Аннотация. В статье представлен анализ семантического содержания национальной валюты Республики Казахстан как визуальной репрезентации национальной идентичности казахского общества, изменение содержания которой отражается в изменении денежных изображений, используемых в дизайне тенге (на примере бумажных банкнот).

Актуальность исследования определяется расширением научного инструментария в изучении культуры Республики Казахстан, запечатленной в абстрактной денежной стилистике; необходимостью анализа изображений, отражающих дискуссионные вопросы правозначимых этапов Республики Казахстан; в апробации анализа методологических ресурсов символической образности и визуальной репрезентации на примере национальной валюты.

Теоретическую основу исследования составили труды по семантике, семиотике, культурной антропологии, политологии, искусствоведению, истории. Методология исследования основана на сочетании семиотического, культурологического, сравнительно-исторического и формально-стилистикального методов; конкретизирующими методами выступают семантически-образный и семантически-функциональный подход; общенаучные методы представлены анализом, синтезом, фактографией.

Основные результаты исследования представлены следующими выводами: семантика национальной валюты Республики Казахстан проявляет себя как условие сохранения и наследования казахским народом

своего социально-значимого опыта; концептуально дизайн национальной валюты Республики Казахстан наглядно иллюстрирует базисные категории импlications исторического пути казахского народа; в истории дизайна национальной валюты Республики Казахстан имеет место ряд стилизованных композиций, отличающихся своей длительностью или недолговечностью, что напрямую связано с изменениями национально-государственной идеологии страны и динамикой репрезентации этнической идентичности казахского народа.

Многоплановость получаемых в ходе исследования результатов характеризуется высокой практико-ориентированной перспективностью, поскольку расширяет методологические ракурсы анализа национальной идентичности казахского народа с позиций семантически-образного и семантически-функционального подходов, обеспечивает систематизацию способов семантического отображения культурно-этнической информации казахской истории в дизайне казахстанских бумажных банкнот, а также способствует расширению научного вклада в мировую науку знаний о национально-культурной специфике казахского народа.

Ключевые слова: семантика; национальная валюта; дизайн тенге; эволюция денежных изображений; казахская культура; казахская история; независимость.

To the question of the national currency of the Republic of Kazakhstan from a semantic point of view

Abstract. The article presents an analysis of the semantic content of the national currency of the Republic of Kazakhstan as a visual representation of the national identity of Kazakh society, the changes in which are reflected in the evolution of monetary images used in the design of the tenge (using the example of paper banknotes).

The relevance of the study is determined by the expansion of scientific tools in the study of the culture of the Republic of Kazakhstan, captured in the abstract monetary style; the necessity of analyzing images that reflect the debated issues of legally significant stages of the Republic of Kazakhstan; and the testing of methodological resources for symbolic imagery and visual representation using the example of the national currency.

The theoretical foundation of the study is based on works in semantics, semiotics, cultural anthropology, political science, art and history. The research methodology is based on a combination of semiotic, cultural, comparative-historical, and formal-stylistic methods. The specifying methods include the semantic-imagery and semantic-functional approaches, while general scientific methods are represented by analysis, synthesis and factography.

The main results of the study are presented in the following conclusions: the semantics of the national currency of the Republic of Kazakhstan manifests itself as a condition for the preservation and transmission of the socially significant experience of the Kazakh people; conceptually, the design of the national currency of the Republic of Kazakhstan clearly illustrates the fundamental categories implicating the historical path of the Kazakh people; the history of the design of the national currency of the Republic of Kazakhstan includes a series of stylistic compositions, varying in longevity or transience, which is directly related to changes in the national-state ideology of the country and the dynamics of the representation of the ethnic identity of the Kazakh people.

The multifaceted nature of the results obtained in the study is characterized by a high level of practical applicability, as it expands the methodological perspectives for analyzing the national identity of the Kazakh people from the standpoint of the semantic-imagery and semantic-functional approaches. It ensures the systematization of methods for the semantic representation of cultural and ethnic information about Kazakh history in the design of Kazakhstan's paper banknotes, while also contributing to the expansion of scientific knowledge about the national and cultural specificity of the Kazakh people in global scholarship.

Key words: Semantics; National Currency; Tenge Design; Evolution Of Monetary Images; Kazakh Culture; Kazakh History; Independence.

Kipice

Ұлттық валюта мемлекеттік рәміздердің маңызды элементі болып табылады, ол ту мен елтаңбамен қатар елдің идеологиялық және мәдени мағыналарын кодтайды, өзінің қағаз банкноттары мен металл монеталарының дизайнында объективтендірілген. Дәл осы ақша белгілерінің дизайнында қолданылатын бейнелердің метафоралық ерекшелігі туралы D. Cohen, F. Shin, X. Liu «Cultural psychology of money» атты ұжымдық еңбектің авторлары атап өтеді, олар монеталар мен банкноттардың мемлекеттік идеологияны таратудағы, билікті айқындаудағы және мәдени құндылықтарды бейнелеудегі рөлін көрсетеді. Қолма-қол ақша белгілері, деп жалғастырады авторлар, оларды өндіру үшін пайдаланылатын кескіндерде, материалдарда және пішіндерде кодталған тарихи және мәдени қабаттарды оқуға болатын ортаның бір түріне айналады [1, 601-602 б.]. Осылайша, ақша белгілі бір мәдени, тари-

хи және әлеуметтік мағыналардың тасымалдаушысы ретінде қабылданады, бұл оларды утилитарлық пән ретінде ғана емес, сонымен қатар маңызды мәдени және символдық объект ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

«Banknotes and national identity in central and eastern Europe» мақаласының авторлары жазғандай, көптеген мемлекеттердің монеталары мен банкноттарында ұлттық бірегейлікті нығайтуда және азаматтардың белгілі бір мемлекетке қатыстылығын түсінуде рөл атқаратын Ұлттық батырлардың, тарихи оқиғалардың және рәміздердің бейнелері бар [2, 6.1016]. Осыған ұқсас пікірді «Money as a medium of transnational identification» монографиясының авторы Дж. Fornas, көптеген елдердің валютаны бірегей ұлттық бірегейлікті қалыптастыру құралы ретінде, әсіресе тәуелсіздік алғаннан кейін немесе саяси жағдай өзгерген кезде пайдаланыныны атап өтеді [3, 21 б.]. Осылайша, «тәуелсіздіктің алғашқы күндерінен бастап елдің (Қазақстанның – бізден қосылған) сая-

си басшылығы билігін заңдастыру, сондай-ақ әлем картасында жаңа елдің символдық шекараларын белгілеу үшін қазақ ұлтшылдығының рәміздеріне (мәдениет, тарих, тіл) жүгінді» [4, 3 б.]. Осы үдерістің нәтижелерінің бірі 1993 жылы ұлттық валютаның – теңгенің енгізілуі болды, ол ұлттық тәуелсіздік пен мемлекеттік егемендікке ие болғандығын растап, соның нәтижесінде елдің өз қаржы жүйесін қалыптастыруына негіз болды.

Бұл мақалада зерттеудің мақсаты – теңге дизайнында (қағаз банкноттар мысалында) қолданылатын метафоралық бейнелердің өзгерістерін талдау және мемлекеттік тәуелсіздік алған сәттен бастап (1991 ж.) Қазақстандық қоғамның мәдени тәжірибелерінің эволюциясын көрсету болып табылады. Нәтижесінде, қазақ қоғамының ұлттық болмысының көрнекі көрінісі ретінде Қазақстан Республикасы ұлттық валютасының семантикалық мазмұнын зерттеу осы қуатты мәдени құбылыстың астарында жатқан мәдени-тарихи үдерістерді түсінудің жаңа көзжиектерін ашады. Осылайша, біз, әдетте, экономикалық ғылымдардың объектісі ретінде қарастырылатын ұлттық валютаның аналитикалық өрісін кеңейтіп, қазақ теңгесінің дизайнын мысалға ала отырып, символдық бейнелеу мен көрнекі бейнелеуді зерттеудің жаңа әдістемелік аспектілерін сынаймыз.

Осыған байланысты екі міндеттер блогын қарастырудың орынды деген қорытынды жасадық.

Біріншіден, Қазақстандық қағаз банкноттарды мысалға ала отырып, ұлттық валютаның тарихи-стильдік топтарының біріктіруші және ерекшеленетін белгілерін жүйелеу. Бұл міндет теңге дизайнында қолданылатын бейнелердің концептуалды-бейнелі және пәндік-практикалық элементтерін талдау арқылы жүзеге асырылады. Концептуалды-бейнелі элементтер ретінде біз қағаз банкноттардағы түсті белгілермен, су белгілерімен, микроұлгілермен, мәтіннің графикалық ерекшеліктерімен нысандағал құрылымдарды түсінеміз. Пәндік-практикалық элементтер ретінде Қазақстанның қағаз банкноттары дизайнында қолданылатын тарихи тұлғалардың бейнелері, пейзаж бөлшектері, сәулет нысандары қарастырылады.

Екіншіден, Қазақстан Республикасының негізгі тарихи кезеңдерін бейнелейтін қағаз банкноттар дизайнында қолданылатын символдық құрылымдардың трансформациясын талдау. Бұл тапсырма бейнелерді салыстыру және теңгеге қолданылатын символдық элементтерге ықпалдастырылған саяси және экономикалық факторлардың, жаңа технологиялардың, мәдени және экономикалық үгіт-насихаттың әсерін талдау арқылы жүзеге асырылады.

Қарастырылып отырған зерттеу тақырыбының өзектілігі мен ғылыми жаңашылдығы жоғары деңгейде, өйткені, біріншіден, қазақ мәдениетін талдаудың дәстүрлі ғылыми әдістерін

Қазақстан Республикасының ұлттық валюта-сына семантикалық бағалау жүргізу арқылы біріктіреді; екіншіден, Қазақстанның ұлттық-мемлекеттік идеологиясы мен қазақтардың этникалық бірегейлігінің ерекшеліктерін бейнелі түрде көрсететін ұлттық валютаны бағалаудың қажеттілігін негіздейді, олардың мазмұндық өзгерістері ұлттық валютаға салынатын метафоралық бейнелердің өзгеруі арқылы көрініс табады; үшіншіден, абстрактілі стильде бейнеленген Қазақстан мәдениетін қайта жаңғыртудағы зерттеу құралдарының мазмұндық кеңістігін кеңейтеді.

Әдістеме

Ұлттық валютаның семантикалық талдауын жүргізу үшін келесі әдістерді қамтитын кешенді тәсілді қолдану қажет:

1. Тиісті мәдени кодқа енгізілуіне байланысты ҚР ұлттық валютасын адамдардың санасында қалыптасқан ерекше белгі жүйесі ретінде бағалауды қамтамасыз ететін семиотикалық әдіс. Осы мақсатта түс белгілерімен, су белгілерімен, микроұлгілермен және мәтіннің графикалық ерекшеліктерімен ұсынылған ұғымдық-бейнелі құрылымдарды және тарихи тұлғалардың, пейзаждың, сәулет нысандарының бейнелерінде объективтендірілген пәндік-практикалық бейнелерді ажырату негізінде хронологиялық реттілікте біріктіруші және айрықша белгілерді бөліп көрсете отырып, жасырын мәндерді анықтау жүзеге асырылатын болады.

2. Мәдениеттану әдісі – бұл әдіс арқылы ұлттық валютаның бейнелерінің эволюциясын ел тарихы, мәдениеті және саясаты аясында бағалау жүзеге асырылады, осылайша олардың белгілі бір кезеңде және саяси жағдайда қандай мағына беретінін түсінуге мүмкіндік береді. Аталған әдіс шеңберінде біз екі нақтылау тәсілін қолдандық: теңгеге орналастырылған семантикалық-бейнелік элементтерді анықтау қазақ қоғамының ұжымдық бірегейлігін қалыптастыратын мәдени кодтарды бейнелейтін суреттердің көрнекі және мағыналық бірлігін талдауды қамтамасыз етеді, ал теңгеге орналастырылған семантикалық-функционалдық элементтерді зерттеу арқылы символдық конструкциялар мен Қазақстан дамуының негізгі тарихи кезеңдері арасындағы өзара байланыс анықталады.

3. Салыстырмалы-тарихи әдіс, оның көмегімен пайдаланылатын символдық бейнелер мен қазақ халқының ұлттық-мәдени ерекшелігінің әртүрлі фактілері арасындағы байланыс дәрежесі айқындалады. Жоғарыда айтылғандардан басқа, осы әдісті қолдану Қазақстанда болып жатқан негізгі саяси, әлеуметтік және идеологиялық оқиғаларға ұлттық валютаның ағымдағы шығарылымы дизайны стилінің реакциясын салыстыруға мүмкіндік береді.

4. Формальды-стилистикалық әдіс мәдени және идеологиялық жолдауды жүзеге асыратын, ҚР Ұлттық валютасында орналастырылған көрнекі ақпарат бейнелерінің бейнелілігін, мәнерлілігін және мағынасын түсінуді бағалауды қамтамасыз етеді. Өз кезегінде, теңге бейнелерінің құрылымында мазмұндық және формальды сипаттамаларды бөліп көрсету теңгенің тарихи-стильдік топтарын хронологиялық тұрғыда құрылған объектілік, пәндік және оқиғалық семантикалық аспаптармен көрнекі ұқсастықтар мен белгілер бойынша жүйелеуге мүмкіндік береді.

5. Фактографиялық әдіс өңделген ақпарат негізінде алынған нәтижелердің графикалық визуализациясын қамтамасыз етеді.

Негізгі бөлім

Ақша экономикалық жүйенің маңызды элементі, алайда олардың рөлі тек айырбас және құн сақтау функциясымен шектелмейді. Айқын символдық мағынаға ие нысандар ретінде ақша қоғамның мәдени, тарихи және саяси шындығын бейнелейді, әлеуметтік құндылықтарды бекітуде маңызды рөл атқарады, мемлекеттің тарихи маңыздылығы мен ұлттық жетістіктерін көрсетеді. Осылайша, «...валюта тек экономикалық құрал емес, сонымен қатар халықтың тарихын, мәдениетін және идеологиясын бейнелейтін ұлттық бірегейліктің маңызды элементіне айналады» [5, 36 б.].

Семантика – бұл мәдени контекстерде бар белгілердің, бейнелердің және мағыналардың мәнін зерттеу. Семантиканы белгілер мен олардың мағыналары туралы, сондай-ақ белгілердің заттарды, оқиғаларды немесе идеяларды қалай білдіретіні және оларды қабылдайтын субъектілер қалай түсіндіретіні туралы ілім ретінде анықтады [6, 12-бет]; семиология және құрылымдық лингвистиканың негізін қалаған швейцариялық лингвист Фердинанд де Соссюр семантиканы белгілерді, олардың мағыналарын және тіл мен мәдениет ішіндегі айырмашылықтар жүйесі арқылы қалыптасатын белгілер мен олардың нысандары арасындағы өзара байланыстарды зерттеу деп санады [7, 46 б.]; ресейлік семиотик және семиотикалық байланыс моделі теориясының авторы Юрий Лотман семантиканы нақты мәдени контекстерде белгілердің семиотикалық кодталу процестерін зерттейтін сала ретінде қарастырды [8, 11 б.]; XX ғасырдың көрнекті лингвистерінің бірі, француз тілтанушысы және мәдениеттанушысы Эмиль Бенвенист семантиканы қарастыру барысында мағыналардың динамикалық сипатына назар аударып, олардың контексте және әлеуметтік тәжірибеге байланысты өзгеретінін атап өтті [9, 61 б.]. Бұл анықтамалар семантикаға деген әртүрлі тәсілдерді көрсете отырып, әрбір визуалды бейне элементі белгілі бір мәдени

ақпаратты тасымалдаушы болып табылатын принципке негізделеді.

Ұлттық валюталарды қарастыру шеңберінде семантикалық талдау әртүрлі элементтердің – суреттер, мәтіндер, түстер мен пішіндер сияқты белгілердің белгілі бір мәдени және саяси мағыналарға ие екенін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл белгілер вербалды (сөздер, сөйлемдер) және вербалды емес (суреттер, қимылдар, сәулет) болуы мүмкін. «The Psychology of Money: Timeless Lessons on Wealth, Greed, and Happiness» кітабының авторы M. Housel атап өткендей, мұндай белгілер «...мемлекеттің өз бірегейлігін қалай қалыптастыратынын және қоғамның билік пен тарихты осы белгілер арқылы қалай қабылдайтынын» түсінуге көмектеседі [10, 31 б.]. Осылайша, ұлттық валюта символдық мағыналардың тасымалдаушысы ретінде әрекет етеді, ал оның дизайнында қолданылатын бейнелер ұлт пен мемлекеттің мәдени және саяси мағыналарын кодтайтын мәтіндер ретінде қарастырылуы мүмкін.

Бұл мақалада біз валюталық белгілерді зерттеудің семантикалық тәсілін екі нақты бағытқа бөлеміз: ақша дизайнында қолданылатын визуалды белгілердің метафоралық мағыналарына бағытталған семантикалық-бейнелік талдау, олар тиісті мәдени кодқа енуіне байланысты адамдар санасында қалыптасқан белгілер жүйесі ретінде қарастырылады; және семантикалық-функционалдық талдау, ол ақша дизайнының символикасын оның функционалдық қолданылуы мен елдің ұлттық идеологиясымен өзара әрекеттестігі тұрғысынан қарастырады.

Алдыңғы ғылыми зерттеулерге шолу жасай отырып, біз белгілеген мазмұнды шекарадағы ҚР ұлттық валютасын талдау отандық та, шетелдік те зерттеу алаңында әлі ғылыми зерттеу нысанасы болған жоқ деген қорытындыға келдік. Сонымен бірге, белгіленген мәселені зерделеу кезінде біз семантика, семиотика, мәдени антропология, саясаттану, өнертану, тарих салаларындағы көптеген еңбектерге жүгіндік. Мысалы, семиотикалық теория аясындағы әдіснамалық бағдар ретінде біз бұрын атап өткен F. de Saussure-дің «Курс общей лингвистики» жұмысы болып табылады, ол мәдени-маңызды ақпаратты таратудың түрлі аспектілерін қамтитын белгі жүйесі ретінде ақшаны талдауға негіз болды [7]; Barthes R.-дің жұмысы «Selected works. Semiotics. Poetics» [11], оның аясында ақша мәдени мифтер мен символдардың элементі ретінде қарастырылатын бұқаралық мәдениеттегі белгілерді түсінуді кеңейткен; Ж. Бодрийардың «Символический обмен и смерть» еңбегінде постмодернистік қоғамдағы ақша симуляция ретінде қаралады, онда нақты құндылық символдық құндылықпен ауыстырылады [12].

Осы мақаланың әдіснамалық негізі – ақшаны антропологиялық зерттеулердің қатарына

ақшаны мәдени салт-жоралармен, дәстүрлермен, әлеуметтік иерархиямен байланысты символдық артефакт ретінде талдаған К. Леви-Стросстың («Структурная антропология») [13]; ақшаны әлеуметтік құрылымдарды, билік пен иерархияны қолдайтын символикалық жүйенің бір бөлігі ретінде қарастырған М. Годелье «Дар и фетишизм») [14]; D. Graeber, ақша әлеуметтік міндеттемелер мен биліктің символы және қоғамның мәдени және әлеуметтік құрылымдарын көрсетеді деп бекіткен («Debt: The First 5000 Years») [15] еңбектері жатады.

Семиотиканы, антропологияны және мәдениеттануды үйлестіретін ақшаны пәнаралық зерттеу мынадай авторлармен ұсынылған: билеушілер бейнеленген монеталар олардың саяси және құдайлық билігін білдіретін, монархиялық қоғамдар контекстінде билік символы ретінде ақшаны талдауды жүзеге асырған М. Блок («Короли-чудотворцы») [16]; Zelizer V., әлеуметтік қатынастарға байланысты ақшаны символикалық мағынамен берудің ерекшеліктерін қарастырған («The Social Meaning of Money: «Special Monies») [17]; Dodd N., ақша арқылы символдық құндылықтар жасау туралы идеяны негіздеген («The Social Life of Money») [18]; Kulvicki J., рәміздер мазмұнының жеке адамның қабылдауына әсер ету ерекшеліктерін қарастырған («Images») [19].

Ұсынылып отырған мәселенің проблемасына қатысты негізгі жұмыстар ретінде ақша дизайнында пайдаланылатын визуалды бейнелердің мемлекеттің идеологиясымен байланысын қарастыратын McGinley Ch. зерттеуі («Coining Nationality: Woman as Spectacle on the 19th Century Currency») [20], ұлттық валюта мен ұлттық бірегейлікті құрастыру арасында корреляция жүргізуді ұсынған Helleiner E. («National Currencies and National Identities»), «The Politics of Money and National Identity») [21], көрнекі бейнелер арқылы кодтау арқылы мемлекет өзін осы мәртебеде бекіту құқығын заңдастырады деп санаған Lauer J. («Money as Mass Communication: U.S. Paper Currency and the Iconography of Nationalism») [22]; ақшаны қоғамдық нормалар мен өзара іс-қимылды қалыптастыратын мәдени феномен ретінде қарастыратын Maurer B. («The Anthropology of Money») [23].

Зерттеу алаңы бөлінген мәселенің тақырыбымен қандай да болмасын байланыста болатын қазақстандық еңбектерді талдау жұмыстардың кең ауқымының бар екенін көрсетті. Атап айтқанда, Б. Азибаеваның зерттеуі («Предметный код культуры «Казахская юрта»: генезис и семантика») [24], Н. Альджанованың («Семиотический анализ коммуникативной культуры казахов») [25], К.Елибаеваның («Символика и семантика цвета в казахской культуре») [26], К. Жанабаева және басқалары («Семантика устойчивых

топонимических единиц жырау XV-XVIII веков – объект патриотического воспитания») [27], К. Рысберген және басқалары («Культурная репрезентативность семантики казахских географических названий») [28], В.Уарзиати және басқалары («Символы и знаки Великой Степи: история культуры древних кочевников») [29] және т.с.с. Аталған жұмыстардың авторлары қазақ мәдениетін шоғырландыру және реактивтендіру тәсілдері болып табылатын тілді, өнерді, әдет-ғұрыпты, ою-өрнекті, тұрғын үйді, музыканы, мәтінді, түсін, дыбысты және т.б. толыққанды қарастырады. Алайда, аталған зерттеулердің бірде-біреуінде ҚР ұлттық валютасының дизайнында пайдаланылатын символдық бейнелер мәселелері қозғалған жоқ, дегенмен, біздің ойымызша, теңге семантикасы жоғарыда аталғандармен бірдей өзін қазақ халқының ұжымдық сәйкестендірудің жүйе құраушы мәдени кодтарының бірі ретінде көрсетеді.

Қазақстан Республикасы ұлттық валютасының тарихы 1993 жылғы 15 қарашасынан басталады, ел Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан Республикасының ұлттық валютасын енгізу туралы» Жарлығына сәйкес сағат 09:00-де айналымға жаңа ұлттық валюта – теңге енгізілді. [30]. Бұл күні 1, 3, 5, 10, 20, 50 және 100 теңгелік банкноттардың бірінші қатары шығарылды.

1993 жылы жүзеге асырылған қазақстандық қағаз банкноттардың алғашқы шығарылымы қарапайым түсті дизайнды орындалды және өлшемдері әртүрлі болды: 105 мм-де 65 мм, 124 мм-де 62 мм, 144 мм-де 69 мм. Бірінші шығарылымдағы ақша банкноттарының бет жағында Қазақстанның түрлі мәдениет, ғылым және саясат салаларындағы тарихи тұлғаларының портреттері орналастырылған болатын, олардың бейнесі ұлттық тәуелсіздікті, аумақтық егемендікті және туған жерін мақтан тұтуды білдіруі тиіс болатын.

Бейнесі Қазақстан Республикасының қағаз банкноттарының бірінші шығарылымында орналастырылған тарихи тұлғалардың ішкі мағыналық мәнін қарастырайық. Абылай хан (номиналы 100 теңгелік купюра) Қазақстан тарихындағы басты тұлғалардың бірі болып табылады; үш жүздің ханы және Жоңғар хандығы мен Ресей империясы тарапынан сыртқы қауіп төнген кезеңде қазақ жерлерін біріктіруші болған; Абылай ханның тұлғасы тәуелсіздік пен мемлекеттілікті бейнелейді, бұл Қазақстанның ұлттық бірегейлігі үшін маңызды. Әбілқайыр хан (номиналы 50 теңгелік купюра) қазақ тайпаларының дербестігі мен ұлттық мемлекет құру үшін күрескен саяси және мемлекеттік қайраткер болды; оның бостандық пен тәуелсіздік үшін күресі Қазақстанның саяси егемендікке ұмтылысын білдіреді. Абай Құнанбаев (номиналы 20 теңгелік купюра) қазақ жазба әдебиеті мен қазақ әдеби тілінің қалыптасуына зор ықпал еткен ақын, философ

және қоғам қайраткері болған; Абай есімі қазақ халқының мәдениетінің символы болып табылады және оның еңбектері қазақ сана-сезімі тұрғысынан әлі күнге дейін өзекті болып келеді. Шоқан Уәлиханов (номиналы 10 теңгелік купюра) Орталық Азияның тарихы мен мәдениетін зерттеуге зор үлес қосқан көрнекті ғалым, этнограф және саяхатшы болған, Ш.Уәлихановтың ғылыми жаңалықтары мен зерттеулері Қазақстанның бай мәдени және ғылыми өткені бар өңір ретіндегі бейнесін нығайтуға ықпал етеді. Танымал күйші-композитор және қоғам қайраткері Құрманғазы Сағырбайұлы (номиналы 5 теңгелік купюра), оның шығармашылығы қазақтардың рухани мәдениетінің ажырамас бөлігіне айналды; Құрманғазы күйлері қазақ халқының еркіндік сүйгіш рухын, ұлттық тарихтың әуен тілімен жазылған ұлы эпосын бейнелейді. Сүйінбай Аронұлы (номиналы 3 теңгелік купюра) қазақтың ең талантты ақыны, айтыстың теңдессіз шеберлерінің бірі болған, оның таланты арқасында бізге ата-бабаларымыздың рухани мұрасының тұтас бір бөлігі жеткен; Сүйінбай Аронұлы өзінің ақындық дарынымен және орындаушылық шеберлігімен қазақтардың өз тәуелсіздігі үшін күресін бейнелейді. Әл-Фараби (номиналы 1 теңгелік купюра) – танымал философ және ғалым, оның философия және ғылым саласындағы еңбектері Шығыстың зияткерлік дамуына зор ықпал етті; Әл-Фарабидің әлемдік ғылым мен философияға қосқан үлесі Қазақстанның бай зияткерлік мұрасын көрсетеді.

Бірінші шығарылымдағы қағаз банкноттардың артқы жағында елдің сәулеттік мәдениет ескерткіштері мен табиғи ландшафтарының суреттері бейнеленген: ежелгі түркі ақыны және суфизмді уағыздаушы Қожа Ахмет Яссауи кесенесі, Маңғыстаудың жартастағы суреттері, Бурабай көлі, Алатау пейзажы, бүркіт салынған шабандоз. Бейнелері ақшалай банкноттарда орналасқан ескерткіштер мен табиғи ландшафттарды таңдау кезінде барлық төрт өңір – Батыс Қазақстан, Солтүстік Қазақстан, Шығыс және Оңтүстік Қазақстан ескерілді. Оның үстіне, қағаз банкноттардың бірінші және одан кейінгі шығарылымдарында пайдаланылатын барлық табиғи көрікті орындар қазақстандық табиғаттың бірегейлігін, оның экологиялық аралуандығын, табиғи ұлылығын көрсетеді, болашақ ұрпақ үшін тарих пен табиғатты сақтаудың маңыздылығын еске салады.

Сонымен, бірінші шығарылымдағы ақша банкноттарының бейнелерін семантикалық талдау мынадай қорытындыларға алып келеді:

1. Портреттік тұжырымдаманы таңдау тарихи тұлғаларды ақшалай купюраларда қабылдау дағдыларына негізделді, бұл бұрынғы кеңестік кеңістіктегі адамдардың психологиясы мен тәрбиесі үшін маңызды фактор болды.

2. Тарихи тұлғаларды таңдау халықаралық аренада өзін танытқан жас, жаңадан құрылған

мемлекеттің ұлттық идеологиясының құндылық бағдарын ұстанымдау ретінде көрініс тапты.

3. Тарихи персоналды іріктеу, біріншіден, елдің байырғы тұрғындарын жүз-тайпалық анкластарға бөлуді ескере отырып жүзеге асырылды, өйткені жүз-тайпалық тиесілігі бүгінгі күнге дейін қазақ халқының кейбір топтарын сәйкестендірудің маңызды факторы болып қала береді: Сүйінбай Аронұлы – Ұлы жүз, Абай Құнанбаев және Абылай хан – Орта жүз, Әбілқайыр хан және Құрманғазы Сағырбайұлы – Кіші жүз. Төре-шыңғысидтер сияқты қазақтардың даулы тобы да ескерілді – Шоқан Уәлиханов; екіншіден, зайырлы және діни, этникалық және мемлекеттік-азаматтық бірегейліктер арасындағы қақтығыстарды азайту үшін Әл-Фараби және қазақ тектес емес халықтың бір бөлігі «ұмытылған жоқ».

4. Мәдениет пен табиғи ландшафтардың сәулеттік ескерткіштерін іріктеу Қазақстанның өңірлерге аумақтық бөлінуін ескере отырып жүзеге асырылып, елдің бірегей экожүйелерін бейнелей отырып, өзінің жас мемлекеті мен оның тарихи-мәдени мұрасы үшін мақтанш сезімін көрсетеді.

Қазақстандық қағаз банкноттардың екінші шығарылымы кезінде (1993 жылдан 2003 жылға дейінгі кезеңде) олардың едәуір қайта жасалуы жүзеге асырылды. Банкноттардың бұл шығарылымының аса маңызды ерекшелігі Қазақстан Республикасының елтаңбасының пайда болуы болды (алғашқы шығарылым кезінде ол тек тиындарға ғана орналастырылды, бұл инфляцияның өсуіне байланысты кейінірек айналымнан шығарылған 1/100 теңгені құрады). Екінші шығарылымның тағы бір маңызды айырмашылығы - тек Әл-Фарабидің бейнесін орналастырылған қағаз банкноттардың дизайнын біріздендіру болды. Жоғарыда бірінші шығарылымды талдау кезінде атап өтілгендей, Әл-Фарабидің тұлғасы мен рухани мұрасы қазақтар үшін елдің өзіндік мәдени символы болып табылды, сондықтан оған ақша банкнот сериясының тұтас шығарылымы арналды.

Екінші шығарылым банкноттарының сырт жағында Қожа Ахмет Яссауи кесенесінің түрлі үзінділері орналастырылған. Бұл архитектуралық ескерткішті таңдау кездейсоқ емес, өйткені ЮНЕСКО-ның бүкіләлемдік мұра нысаны және Орталық Азия мұсылмандарының рухани өмірінің маңызды орталығы мәртебесіне ие бола отырып, бұл кесене Қазақстан аумағындағы Ислам мәдениеті мен тарихының маңызды символы болып табылады, елдің діни және мәдени дәстүрлерін баса көрсетеді.

Сонымен, екінші шығарылымдағы ақша банкноттарының бейнелерін семантикалық талдау мынадай қорытындыларға алып келеді:

1. Тек бір ғана тарихи дербестік бейнесінің біріздендірілген таңдауы, біріншіден,

халықтың бытыраңқы көпмәдениетті тобы аясында елдің полиэтникалық құрамы үшін, екіншіден, біртектіліктің өсіп келе жатқан ұлтшылдық және популистік нысандары аясында, үшіншіден, қазақтардың жүздік және тайпалық бытыраңқылығын бейтараптандыру үшін, төртіншіден, қазіргі Қазақстан аумағында тұратын барлық халықтардың тамырларының ортақтығын атап өту үшін Әл-Фарабидің бейтараптылығымен айқындалды.

2. Азаматтық қазақстандық бірегейлік идеясын қазақ бірегейлігінің этникалық-ұлтшылдық баяндарына қарама-қайшы ретінде ілгерілету.

3. Тек бір нысанның суреті өзге де сәулет және табиғи мәдениет ескерткіштерінің суреттерін пайдаландудың даулылығы туралы пікірталастарға жол бермеді.

2006 жылы қазақстандық қағаз банкноттардың үшінші шығарылымы кезінде көрнекі үйлесімді ақша белгілерін жақсартуға бағытталған тағы бір жаңырту жүргізілді. Түс палитрасы мен қаріптерді түрлендіру жұмысы орындалды, банкноттарды қолдан жасаудан қорғайтын жаңа қауіпсіздік элементтері қосылды, мысалы, неғұрлым күрделі голографияны және банкнотты қараудың белгілі бір бұрышында ғана көрінетін элементтерді, сондай-ақ ұшатын қыран түріндегі қорғау элементін пайдалану.

Қағаз банкноттардың үшінші шығарылымында елдің экономикалық және мәдени нысандарының белсенді дамып келе жатқан өндірістік салалар түріндегі жаңа бейнелері пайда болып, Қазақстанның мұнай және тау-кен өнеркәсібі саласындағы инновациялық элементтері мен технологиялық жетістіктеріне баса назар аударылды. Қаралып отырған қағаз банкноттар шығарылымының негізгі ерекшелігі елдің қазіргі заманғы дамуымен байланысты ірі объектілердің бейнелерін орналастыру болды, мысалы, ежелгі қазақтардың ғаламшар туралы космогониялық көзқарастарын, сабақтастығын білдіретін «Бәйтерек» сәулеттік-мүсіндік монументінің бейнесі («Өмір ағашы», «Бейбітшілік ағашы» аудармасында) ұрпақтар, ата-бабалардың дана нұсқауларын сақтау, өмірдің жаңа тарихи кезеңіне кіруді білдіреді. Айта кету керек, «Бәйтерек» монументі қазақ санасы үшін жаңа архитектуралық құрылым ғана емес, сонымен қатар елдің өткені, бүгіні және болашағы, Қазақстанның қайта өркендеуі, дамуы мен қазіргі заманның көрінісі. Сондай-ақ, қазіргі заманғы архитектураның жарқын үлгісі, елдің серпінді дамуының және оның болашаққа бағдарлануының көрінісі болып табылатын Астанадағы Тәуелсіздік сарайының бейнесі пайда болды. Аталған нысандардан басқа үшінші шығарылымның қағаз банкноттарында орналастырылған жаңа сәулет нысандарының тізімі еліміздің ұрпақтар арасындағы мәдени мұрасы мен тарихи сабақтастығын бейнелейтін Қазақстанның елордалық Президенттік мәдениет орталығының бейнесін орналасты-

румен толықтырылды. Қазақстан астанасында орналасқан Бейбітшілік және келісім сарайы бейнесінің пайда болуын да атап өту қажет. Бұл архитектуралық нысан Әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының конгресін өткізу үшін салынған және қазақстандықтар үшін толеранттылықты, мәдениетаралық және дінаралық диалогты білдіреді, бұл қазіргі көпұлтты қазақстандық қоғам үшін маңызды. Бұдан басқа, қағаз банкноттардың дизайнына қазақтың дәстүрлі өнері мен қолөнерін еске түсіретін ою-өрнектер сияқты қазақ мәдениетінің бірегейлігін көрсететін элементтер енгізілді.

Сондай-ақ қағаз банкноттардың үшінші шығарылымын, олардың сыртқы жағына ашылған алақанның орналастырылуы біріктіреді. Айта кетейік, бұл бейненің мағынасы туралы кейбір даулар әлі күнге дейін жалғасып келеді (әсіресе публицистикалық алаңда) және оны біреулер елдің тұңғыш президентінің қолының таңбасы деп біледі. Біз қазақстандықтардың басқа тобының пікірімен бөлісе отырып, ашық алақанның бейнесі қазақ этносының ата-бабаларының ежелгі рухани дүниетанымы ретінде тәңіршілдікке тән достықтың, шынайылықтың, диалогқа дайындықтың символы деп есептейміз.

Сонымен, үшінші шығарылымдағы ақша банкноттарының бейнелерін семантикалық талдау мынадай қорытындыларға алып келеді:

1. Қарастырылған банкноттар тобында (кейінгі шығарылым сияқты) адамдардың суреттері жоқ, өйткені, бәлкім, біріншіден, мұндай тәжірибе мұсылмандардың сезімдеріне әсер еткен шығар, олардың сенімі адамдарды бейнелеуге тыйым салады (мұсылмандар саны халықтың 60% - дан астамын құрайды); екіншіден, тек титулдық ұлттың портреттік көрінісінде (Әл-Фараби бейнесін есептемегенде) Қазақстандық мекендейтін басқа этностар өздерінің әлдебір алшақтығын сезінді (130-ға жуық этникалық топтардан тұратын жергілікті емес халық саны 30% -ды құрайды) [31].

2. Мемлекет пен Қазақстан Республикасының жаңа астанасы – Астана қаласының көрнекті архитектуралық рәміздері ретінде жаңа салынған мәдени нысандарды ілгерілету (жаңа астанаға көшіру 1997 жылы жүзеге асырылды).

2011-2022 жылдар кезеңінде неғұрлым заманауи және пайдалануға ыңғайлы дизайнға бағдарланған қағаз банкноттардың төртінші шығарылымы жүзеге асырылды. Бұл шығарылымдағы маңызды қадамдардың бірі пайдаланушылар үшін біріздендірілген, заманауи және түсінікті дизайн жасауға бағытталған, бұл сондай-ақ нашар көретін адамдар үшін қабылдау ыңғайлылығын жақсартуды қамтыды. Жаңартылған дизайн қауіпсіздікті арттыруға бағытталған, оның ішінде қосымша қорғау элементтері (микрошрифтерді интеграциялау, материалдар мен қосымша қорғау жолақтарын өзгерту) енгізілген.

Барлық банкноттарда тек Әл-Фараби профилі орналастырылған екінші шығарылымдағы ақша банкноттары сияқты немесе жалпы лейтмотиві «Бәйтерек» монументі мен ашық алақан орналастырылған үшінші шығарылым сияқты, төртінші шығарылымдағы барлық банкноттардың алдыңғы жағында қазақ халқының ежелгі тарихын, мәдениеті мен мемлекеттілігін бейнелейтін «Қазақ Елі» архитектуралық-тарихи монументі орналастырылған, ал монументтің басында отырған қасиетті Самұрық құсы Егемен Қазақстан-ның болашағын бейнелейді. Төртінші шығарылымдағы барлық ақша банкноттарының тағы бір біріктіруші, бейбітшілік символы ретінде ұшып бара жатқан көгершіндерді алдыңғы жағына орналастыру.

Осылайша, төртінші шығарылымдағы ақша банкноттарының бейнелерін семантикалық талдау мынадай қорытындыларға алып келеді:

1. ХХІ ғасырдағы Қазақстан Республикасы дамуының негізгі бағдарларын ұлт және қоғам деңгейінде ұстанымдау.

2. Кейбір шетелдік тұлғалар айтқан Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекараларының жария дауларына жабық жауап (әсіресе, бұл сәт мемлекет картасының барлық банкноттарында қазақ халқына оның ата-баба аумақтарына тиесілі болу идеясы ретінде орналастырылуында айқын көрініс тапты).

2023 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін Қазақстан Республикасының банкноттарының бесінші шығарылымын кезең-кезеңімен енгізу жүзеге асырылуда, ол көрнекі қабылдауды жақсарту және жоғары технологиялық қорғау элементтерін түрлендіргіш баспа мен голографиялық элементтерде пайдалану үрдісін жалғастыруда.

Қағаз банкноттардың бесінші шығарылымының айрықша ерекшелігі – ұлттық бірегейлікті қалыптастыруда қазақ халқының сенімдері мен дәстүрлерінің этномәдени сабақтастығын көрсететін сақ мәдениетінің метафоралық бейнелерінің едәуір санын пайдалану [32]. Жаңа сериядағы барлық банкноттардың бет жағында Өмір ағашының ұшқан құсы бар киелі бұтақтың бейнесі орналасқан. («Алтын адамның» бас киімінен жасалған бөлшек түрінде), ДНК спиралі түріндегі сәндік параметрлік нысанның бейнесі (немесе, басқаша айтқанда, Мебиус ленталары), қазіргі заманғы өмір салтының табиғатпен және тарихпен ажырамастығын білдіретін, сақ мәдениетіне жататын және елдің тарихи және мәдени даму контекстінде қазақтардың мұрасын көрсететін ежелгі қорғандар артефактілері.

Сондай-ақ, қағаз банкноттардың бесінші шығарылымы сақ мифологиясы мен өнеріне тән және ежелгі өркениеттің ұлылығы мен қуатының символдары болып табылатын жануарлардың бейнелерін пайдаланумен ерекшеленеді. Мысалы, номиналы 500 теңгелік банкнотада архар, номиналы 1 мыңдық банкнотада Қазақстанда

танымал тазы мен алабай тұқымдас екі ит, 2 мыңдық банкнотада – киік, 5 мыңдық банкнотада – бүркіт, 10 мыңдық банкнотада – барыс, ал 20 мыңдық банкнотада – жылқы бейнеленген. Бесінші шығарылымдағы қағаз банкноттарда қолданылатын сақ жануарларының бейнелері терең символизммен басқа, мәдени дәстүрлерді, табиғи байлықты, тарихи жадыны сақтаудың маңыздылығын көрсетеді. Сақ мотивтерін пайдалану эстетикалық мақсатқа ғана қызмет етіп қоймай, ұлттық мақтанышқа тәрбиелеу қызметін де атқарады, қазіргі қоғам мен оның ежелгі тамыры арасындағы байланысты нығайтуға ықпал етеді, өзінің табиғи байлығын ғана емес, сондай-ақ қазіргі Қазақстан үшін маңызы бар терең тарихи тамырларын да әлемге көрсетеді.

Сонымен, бесінші шығарылымдағы ақша банкноттарының бейнелерін семантикалық талдау мынадай қорытындыларға алып келеді:

1. Қазақтардың мәдени өзін-өзі көрсетуінде дәстүрлі құндылықтарды насихаттауды күшейту, көне мәдени тамырлар мен тарихи мұраға сүйену, халықаралық аренада қазақ халқының ұлттық бірегейлігін көрсетудегі тарихи сабақтастықты бекіту.

2. Қазіргі заманғы қазақстандық қоғамды исламдандырудың белсенді процесіне қарсы тұру ретінде түркі рухани дәстүрлері мен қазақ халқының өзіндік көзқарасы идеясын ілгерілету.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеудің негізгі тұжырымдары келесідей:

Қазақстан Республикасының ұлттық валютасының семантикасы қазақ халқының әлеуметтік-маңызды тәжірибесін сақтаудың және мұра етудің шарты ретінде көрінеді. Әрбір қағаз ақша шығарылымы қолданылатын визуалды бейнелерді кеңейтіп, осылайша елдегі идеологиялық және мәдени өзгерістердің динамикасын көрсетеді.

Тұжырымдамалық тұрғыдан алғанда, Қазақстан Республикасының ұлттық валютасының дизайны қазақ халқының тарихи жолының негізгі категорияларын айқын бейне-лейді. Көрнекі үйлесімділігі мен басым мағыналық контекстте қарай айналымға шығарылған барлық қағаз ақшаларды бес топқа бөлуге болады: «Портреттер», «Әл-Фараби», «Бәйтерек», «Қазақ Елі», «Самұрық», «Сақ стилі».

Қазақстан Республикасының ұлттық валютасы дизайнының тарихында ұзақ мерзімді немесе қысқа мерзімді болған бірнеше стильдік композициялар орын алған. Бұл ұлттық-мемлекеттік идеологияның өзгерістерімен және қазақ халқының этникалық бірегейлігінің бейнелеу динамикасымен тікелей байланысты. Осылайша, ұлттық валютадағы кейбір белгілердің жойылып, олардың орнына жаңа белгілердің келуі қалай және не себепті орын алатыны тұ-

сіндіріледі. Мысалы, алғашқы қағаз ақша шығарылымдары елдің батырлық өткені мен егемендігін ерекше көрсетсе, қазіргі шығарылымдар заманауи Қазақстанның жетістіктері мен оның халықаралық аренадағы рөлін баса көрсетеді.

Барлық бес қағаз ақша шығарылымының дизайн өзгерістерінің негізгі ерекшеліктері: көрнекі қабылдаудың жетілдірілуі: банкноттар стилді әрі эстетикалық жағынан тартымды бола түсіп, елдің тарихы, мәдениеті мен символикасына баса назар аударылады; қолайлылық; банкнот дизайны барлық пайдаланушыларға, соның ішінде көру қабілеті нашар адамдар үшін ыңғайлы бола түсуде; қауіпсіздік деңгейін арттыру: халықаралық стандарттарға сәйкес келетін, күрделірек қорғаныс элементтерін енгізу жүзеге асырылуда.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Cohen D., Shin F., Liu X. Cultural psychology of money [Handbook of cultural psychology]. – N-Y., 2019. – The Guilford Press. – 2nd ed. – Pp. 599-629.
- 2 Unwin T., Hewitt V. Banknotes and national identity in central and eastern Europe // Political Geography. – 2001. – Vol. 20, – Issue 8. – Pp. 1005-1028.
- 3 Fornas J. Money as a medium of transnational identification. – Norrköping: Linköping University, 2007 // [Электронды ресурсы] URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:262398/fulltext01.pdf> (Қаралған күні: 18.02.2025)
- 4 Бейсембаев С. Феномен казахского национализма в контексте сегодняшней политики: от отрицания к пониманию. – А., 2015 // [Электронды ресурсы] URL: https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2015/09/kazakh_nationalism.pdf (Қаралған күні: 19.02.2025)
- 5 [Электронды ресурсы] URL: <https://www.rightclicksave.com/article/the-art-of-money-ashmolean-museum-money-talks-artifacts-interview> (Қаралған күні: 19.02.2025)
- 6 Peirce Ch. Peirce on Signs: Writings on Semiotic. – Ch.: University of North Carolina Press, 2009. – 240 с.
- 7 Ф. де Соссюр. Курс общей лингвистики. – М.: Юрайт, 2020. – 432 с.
- 8 Lotman Y. Структура художественного текста. – М.: издательство «Эксмо-Пресс», 2023. – 512 с.
- 9 Бенвенист Е. Общая лингвистика. – М.: «Прогресс», 1994. – 448 с.
- 10 Housel M. The Psychology of Money: Timeless Lessons on Wealth, Greed, and Happiness. – Harriman House Publishing, 2020.
- 11 Barthes R. Selected works. Semiotics. Poetics. – Hill and Wang, 1988. – 186 с.
- 12 Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть. – М., издательство АСТ, 2020. – 387 с.
- 13 Леви-Стросс К. Структурная антропология. – М.: Наука, 1985. – 536 с.
- 14 Годелье М. Дар и фетишизм. – М.: Восточная литература, 2007. – 296 с.
- 15 Graeber D. Debt: The First 5000 Years. – Ad Marginem, 2015. – 544 с.
- 16 Блок М. Короли-чудотворцы. – М.: Альма-матер, 2023. – 560 с.
- 17 Zelizer V. The Social Meaning of Money. – N.Y.: Basic Books, 1994. – 320 с.
- 18 Dodd N. The Social Life of Money. – Princeton: Princeton University Press, 2014. – 456 с.
- 19 Kulvicki J. Images. – London, New York: Routledge, 2014. – 224 с.
- 20 McGinley Ch. Coining Nationality: Woman as Spectacle on the 19th Century Currency // American

Transcendent Quarterly. – 1993. – Vol. 7. – № 3. – P. 247-269.

21 Helleiner E. National Currencies and National Identities // American Behaviour Scientist. – 1998. – Vol. 10. – № 41. – P. 1409-1436; The Politics of Money and National Identity // International Studies Quarterly. – 2003. – Vol. 47(3). – P. 351-368.

22 Lauer J. Money as Mass Communication: U.S. Paper Currency and the Iconography of Nationalism // The Communication Review. – 2008. – Vol. 11. – № 2. – P. 109-132.

23 Maurer B. The Anthropology of Money // Annual Review of Anthropology. – 2006. – Vol. 35. – P. 15-36.

24 Азибаева Б.У. Предметный код культуры «Казахская юрта»: генезис и семантика // Керуен. – 2022. – № 2. – Т. 75. – С. 17-32.

25 Альджанова Н. Семиотический анализ коммуникативной культуры казахов. – А., 2016. – 143 с.

26 Елибаева К.Ж. Символика и семантика цвета в казахской культуре // Вестник МГУКИ. – 2012. – № 4 (48). – С. 60-67.

27 Жанабаев К., Тургенбаева А., Ешметова Б. Семантика устойчивых топонимических единиц жырау XV-XVIII веков – объект патристического воспитания // Вестник НАН РК. – 2022. – № 3. – С. 69-82.

28 Рысберген К., Уали Н. Культурная репрезентативность семантики казахских географических названий // TILTANYM. – 2023. – № 1 (89). – С. 189-200.

29 Уарзиати В.С., Галиев А.А. Символы и знаки Великой Степи: история культуры древних кочевников. – А.: Казахская академия труда и социальных отношений, 2006. – 197 с.

30 Указ Президента Республики Казахстан от 12.11.1993 г. № 1399 «О введении национальной валюты Республики Казахстан» // [Электронды ресурсы] URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U9300001399> (Қаралған күні: 15.03.2025).

31 Счетчик населения Казахстана // [Электронды ресурсы] URL: <https://countymeters.info/ru/Kazakhstan#religion> (Қаралған күні: 16.03.2025).

32 Жаксыбеков А.С., Нурпейс Т.А. Преемственность идей искусства саков в символах независимого Казахстана //Естественно-гуманитарные исследования. – 2013 // [Электронды ресурсы] URL: <file:///C:/Users/%D0%90%D0%B6%D0%B0%D1%80/Downloads/preemstvennost-idey-iskusstva-sakov-v-simvolah-nezavisimogo-kazahstana.pdf> (Қаралған күні: 17.03.2025)

Transliteration

1 Cohen D., Shin F., Liu X. Cultural psychology of money [Handbook of cultural psychology]. – N-Y., 2019. – The Guilford Press. – 2nd ed. – S. 599-629.

2 Unwin T., Hewitt V. Banknotes and national identity in central and eastern Europe // Political Geography. – 2001. – Vol. 20, – Issue 8. – S. 1005-1028.

3 Fornas J. Money as a medium of transnational identification. – Norrköping: Linköping University, 2007 // [Elektronnyy resurs] URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:262398/fulltext01.pdf> (Qaralğan kuni: 18.02.2025).

4 Bejsembaev S. Fenomen kazahskogo nacionalizma v kontekste segodnjashnej politiki: ot otricanija k ponimaniju. – A., 2015 // [Elektronnyy resurs] URL: https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2015/09/kazakh_nationalism.pdf (Qaralğan kuni: 01.02.2025). (in Russ)

5 [Elektronnyy resurs] URL: <https://www.rightclicksave.com/article/the-art-of-money-ashmolean-museum-money-talks-artifacts-interview> (Qaralğan kuni: 19.02.2025). (in Eng)

6 Peirce Ch. Peirce on Signs: Writings on Semiotic. – Ch.: University of North Carolina Press, 2009. – 240 s.

7 Ferdinand de Saussure. Kurs obshhej lingvistiki. – M.: Jurajt, 2020. – 432 s. (in Russ)

- 8 Lotman Y. Struktura hudozhestvennogo teksta. – M.: izdatel'stvo «Jeksmo-Press», 2023. – 512 s. (in Russ)
- 9 Benvenist E. Obshhaja lingvistika. – M.: «Progress», 1994. – 448 s. (in Russ)
- 10 Housel M. The Psychology of Money: Timeless Lessons on Wealth, Greed, and Happiness. – Harriman House Publishing, 2020.
- 11 Barthes R. Selected works. Semiotics. Poetics. – Hill and Wang, 1988. – 186 s.
- 12 Bodrijar Zh. Simvolicheskiy obmen i smert'. – M., izdatel'stvo AST, 2020. – 387 s. (in Russ)
- 13 Levi-Stross K. Strukturnaja antropologija. – M.: Nauka, 1985. – 536 s. (in Russ)
- 14 Godel'e M. Dar i fetishizm. – M.: Vostochnaja literatura, 2007. – 296 s. (in Russ)
- 15 Graeber D. Debt: The First 5000 Years. – Ad Marginem, 2015. – 544 s.
- 16 Blok M. Koroli-chudotvorcy. – M.: Al'ma-mater, 2023. – 560 s. (in Russ)
- 17 Zelizer V. The Social Meaning of Money. – N.Y.: Basic Books, 1994. – 320 s.
- 18 Dodd N. The Social Life of Money. – Princeton: Princeton University Press, 2014. – 456 s.
- 19 Kulvicki J. Images. – London, New York: Routledge, 2014. – 224 s.
- 20 McGinley Ch. Coining Nationality: Woman as Spectacle on the 19th Century Currency // American Transcendent Quarterly. – 1993. – Vol. 7. – № 3. – P. 247-269.
- 21 Helleiner E. National Currencies and National Identities // American Behaviour Scientist. – 1998. – Vol. 10. – № 41. – P. 1409-1436; The Politics of Money and National Identity // International Studies Quarterly. – 2003. – Vol. 47(3). – P. 351-368.
- 22 Lauer J. Money as Mass Communication: U.S. Paper Currency and the Iconography of Nationalism // The Communication Review. – 2008. – Vol. 11. – № 2. – P. 109-132.
- 23 Maurer B. The Anthropology of Money // Annual Review of Anthropology. – 2006. – Vol. 35. – P. 15-36.
- 24 Azibaeva B.U. Predmetnyy kod kul'tury «Kazahskaja jurta»: genezis i semantika // Keruen. – 2022. – № 2. – T. 75. – S. 17-32. (in Russ)
- 25 Al'dzhanova N. Semioticheskiy analiz kommunikativnoy kul'tury kazahov. – A., 2016. – 143 s. (in Russ)
- 26 Elibaeva K.Zh. Simvolika i semantika cveta v kazahskoj kul'ture // Vestnik MGUKI. – 2012. – № 4 (48). – S. 60-67. (in Russ)
- 27 Zhanabaev K., Turgenbaeva A., Eshmetova B. Semantika ustojchivyyh toponimicheskikh edinic zhyrau XV-XVIII vekov – ob'ekt patrioticheskogo vospitaniya // Vestnik NAN RK. – 2022. – № 3. – S. 69-82. (in Russ)
- 28 Rysbergen K, Uali N. Kul'turnaja reprezentativnost' semantiki kazahskikh geograficheskikh nazvanij // TILTANYM. – 2023. – № 1 (89). – S. 189-200. (in Russ)
- 29 Uarziati V.S., Galiev A.A. Simvol i znaki Velikoy Stepi: istoriya kul'tury drevnih nomadov. – A.: Kazahskaja akademija truda i social'nyh otnoshenij, 2006. – 197 s. (in Russ)
- 30 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 12.11.1993 g. № 1399 «O vvedenii nacional'noy valyuty Respubliki Kazakhstan» // [Elektronnyy resurs] URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U9300001399> (Qaralghan kuni: 15.03.2025). (in Russ)
- 31 Schetchik naselenija Kazahstana // [Elektronnyy resurs] URL: <https://countrymeters.info/ru/Kazakhstan#religion> (Qaralghan kuni: 16.03.2025). (in Russ)
- 32 Zhaksybekov A.S., Nurpejs T.A. Preemstvennost' idey iskusstva sakov v simvolah nezavisimogo Kazahstana // Estestvenno-gumanitarnye issledovaniya. – 2013 // [Elektronnyy resurs] URL: <file:///C:/Users/%D0%90%D0%B6%D0%B0%D1%80/Downloads/preemstvennost-idey-iskusstva-sakov-v-simvolah-nezavisimogo-kazahstana.pdf> (Qaralghan kuni: 17.03.2025). (in Russ)

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

<i>Ажар Қуанышбекқызы Жолдубаева</i>	профессор, философия ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, email: azar.08@mail.ru , ORCID ID: 0000-0002-8864-6820
<i>Динара Рахметқызы Сапарова</i>	аға оқытушы, PhD докторы, Астана халықаралық университеті, Астана қ., Қазақстан, email: ajulazh@gmail.com , ORCID ID: 0000-0003-3234-1830
<i>Алтынай Мұстафақызы Қадыралиева</i>	доцент, PhD докторы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан, email: k.altinaei2604@mail.ru , ORCID ID: 0000-0002-3854-3583
<i>Ажар Қуанышбековна Жолдубаева</i>	профессор, доктор философских наук, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, email: azar.08@mail.ru , ORCID ID: 0000-0002-8864-6820
<i>Динара Рахметовна Сапарова</i>	старший преподаватель, PhD, Международный университет Астана, Астана, Казахстан, email: ajulazh@gmail.com , ORCID ID: 0000-0003-3234-1830
<i>Алтынай Мустафаевна Кадыралиева</i>	доцент, PhD, Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан, email: k.altinaei2604@mail.ru , ORCID ID: 0000-0002-3854-3583
<i>Azhar Zholdubayeva</i>	Professor, Doctor of Philosophical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, email: azar.08@mail.ru , ORCID ID: 0000-0002-8864-6820
<i>Dinara Saparova</i>	Senior Lecturer, Phd, Astana International University, Astana, Kazakhstan, Email: ajulazh@gmail.com , ORCID ID: 0000-0003-3234-1830
<i>Altinaei Kadiralieva</i>	Associate Professor, PhD, South Kazakhstan University named after M. Auezova, Shymkent, Kazakhstan, email: k.altinaei2604@mail.ru , ORCID ID: 0000-0002-3854-3583